

U trećem dijelu ovoga rada koji Raguž naziva epilogom, on pokušava ostvariti kritičko povezivanje Kantove i Balthasarove transcendentalno-teološke estetike. Pona najprije se iznova kritički osvrće i promišlja Kantovu estetiku te daje kritički osvrt na Balthasarovu teološku estetiku.

Nakon toga na temelju ostvarenog promišljanja autor se upušta u oblikovanje »Estetske filozofije religije« i »Teološke estetike« upravo polazeći od međusobnog sučeljavanja, približavanja i međusobnog prožimanja dvojice mislilaca.

Kada je o »Estetskoj filozofiji religije« riječ autor polazi od činjenice da je čovjek označen spoznajom i slobodom i u obje ove temeljne datosti i djelatnosti čovjek se pita što može spoznati i što treba činiti. Tražeći odgovor dolazi k sebi i pokušava se ostvariti. U traženju odgovora stalno se osjeća ograničenim, ali i otkriva beskrajni horizont kojem je izručen i izložen i stoji pred njime. Pri tome se pita o svome dostojanstvu kao i o tome je li svijet uopće smislen. Iskustvo lijepoga i uzvišenoga omogućuju čovjeku da smislenost svijeta, ljepotu svoje egzistencije i bitka doživi drugačije nego kroz spoznaju i slobodu te da se kroz to iskustvo otvori Bogu.

Estetska filozofija religije predstavlja preduvjet za teološku estetiku, dakle preduvjet koji treba oblikovati kako bi se mogla stvoriti prigoda za vjeru u osobu Isusa Krista. Ona bi, kako napominje Raguž, mogla predstavljati *preambula fidei*, točku na koju bi se nadovezalo u našem vremenu crkvenu teoriju i praksu.

U središtu teološke estetike stoji estetsko iskustvo Isusa Krista. Autor pokazuje kako se u njemu ovo iskustvo radikalizira, produbljuje i ispunja i kako on postaje simbolom pravog i ispunjenog estetskog iskustva. Teologija se pri tome, slično estetici, kreće između spoznaje i moralnosti. Ona nije ni spoznajna teorija ni moralno uče-

nje nego se prvenstveno mora baviti smislonošću čovjeka, bitka i Boga. Stoga, smatra Raguž, teološka estetika predstavlja teologiju smisla te treba razviti jezik koji radikalizira racionalnost i moralnost kako bi se mogao oblikovati isusovski smisao za božansko-ljudsko. U tome smislu bi se teološki govor i teološki nauk o spoznaji mogli nazvati estetskim. Ali teologija ako ne želi biti samo jedna lijepa teologija smisla, nego i uzvišena teologija koja se suočava s krizom i borbom zato što je kulminacija Isusove uzvišenosti Getsemani i smrt na križu. Svako suočavanje s Kristom dovodi ju u krizu i pokazuje joj vlastite granice i slabosti. U isto vrijeme ona se kreće unutar smislenosti i blaženosti vjere u Isusa Krista premda se ta vjera u pojedinim povijesnim situacijama uzvišenosti mora bolno probijati i proživljavati.

Ivica Raguž pokazao je ovom disertacijom da je vrsni poznavatelj Kantove i Balthasarove misli. Prihvativši se ove teme i obradivši je na ovaj način pokazao je da posjeduje i sposobnost teološkog zamišljanja koje ide onkraj već čitanoga i promišljanoga. Njegov je rad pokazatelj da hrvatska teološka misao dobiva jednog ozbiljnog teologa koji promišlja i osjeća ne samo probleme nego i moguće nove pravce razvoja teološke misli.

Željko Tanjić

Božo LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004., 455 stranica.

U rukama mi je izvrsna Lujiceva knjiga o starozavjetnim prorocima. Lujić ju je sastavio, kako sam piše u predgovoru, na temelju svojih zapisanih predavanja i pojedinih studija koje je tijekom dužeg ra-

zdooblja objavljavao o pojedinim prorocima. Međutim, sve je to pisac u ovoj knjizi ponovno preradio, nadopunio, proširio, te tako kao plod znalackog rada objavio knjigu »Starozavjetni proroci«. U knjizi je donesen potpuno novi uvod u kojem su objašnjeni metodologija i način prikazivanja pojedinoga proroka i njegove teologije. Isto tako, na kraju, u zaključnom je poglavlju, u obliku sinteze, donio opsežnu poruku najvažnijih proročkih teoloških tema.

Pisac je prikazujući pojedine proroke opširno i detaljno opisao povijesnu situaciju svakoga proroka, proroka kao osobu, razradio strukturu knjige svakoga pojedinoga proroka, prikazao prorokove teološke teme. Teološke teme stavio je u suodnos prema suvremenome svijetu i čovjeku. Tako je knjiga dobila na važnosti: proroci su aktualizirani i primijenjeni za suvremeni svijet. Božja riječ, naime, nije okrenuta samo prošlosti, nego iznad svega sadašnjosti i budućnosti. Bog je »više puta i na više načina nekoć govorio ocima po prorocima; konačno, u ove dane, progovorio nam je u Sinu« (Heb 1,1). Ovaj Božji govor po prorocima i po njegovu Sinu vrijedi i za nas ljude ovog novog vremena, 21. stoljeća. Riječ Božja »za svagda ostaje, stalna poput nebesa« (Ps 119,89). Zato, poruka koju su proroci izrekli u svome vremenu ima veliko značenje i za nas danas. Ona nam je smjerokaz na putu prema Bogu, uputa kako živjeti u skladu s Božjom voljom. Proročke su knjige protumačene i posadašnje ni Božji zakon (hebr. *Tôrah Mošeh*; u hebrejskome jeziku riječ »tôrâh« prvenstveno znači: *uputa*).

Knjiga sadrži: *Predgovor* (str. 7-8), *Uvod* (9-19), *jedanaest poglavlja* (22-424), *Bibliografija* (425-442), *Kratice* (443-444), *Kazalo pojmova* (445-447) te *Sadržaj* (451-55). Prema Sadržaju trebalo bi u knjizi biti i *Kazalo imena* (str. 447), ali nje ga u knjizi nema.

U prvom poglavlju pisac tumači osnovne pojmove i značenje izraza »prorok«, u sintezi govori o važnosti proročkih knjiga i proročkog govora, te povijesno značenje starozavjetnih proroka za ljude svoga vremena (biblijsko vrijeme) i za ljude našeg suvremenog doba (aktualizacija proročke poruke). Proroci su ljudi svojeg vremena (svoje sadašnjosti) koji žive iz budućnosti. Ovome poglavlju nekako odgovara posljednje, *jedanaesto* poglavlje, u kojem Lujić prikazuje proroke kao navjestitelje i pokretače velikoga iščekivanja (367-424). Tumači kakvu su sliku Boga i kakvu su sliku čovjeka imali proroci. Proroci su neizmjerljivo mnogo pridonijeli poimanju Boga; u njihovoj je poruci taj pojam doživio temeljnu preobrazbu. Slika Boga *narodnih plemena* sklapanjem Saveza mijenja se u sliku Boga *naroda*, a u proročkoj poruci se ona preobražava u sliku Boga koji *brine za čovjeka*, ulazi u njegov život, s čovjekom uspostavlja dijalog, te potiče dijalog i između ljudi i naroda (npr. Jona). Bog više nije samo Bog Izraela, nego i svih drugih naroda: Bog nije izveo samo Izraelce iz Egipta, nego i Filistejce iz Kaftora, Aramce iz Kira (Am 9,7). Tako Amos razbija sliku nacionalnoga Boga i naglašuje Božju sveopću učinkovitost, nad svim narodima, kojoj se nitko ne može sakriti (Am 9,2). Veliki prorok Izaija je toj slici Boga dao nove dimenzije: Boga se ne može zatvoriti u Hram, okovati ga i prisiliti na djelovanje prinosisima žrtava. Bog se ne da kupiti, ne da se podmititi. On od svojih traži da prestanu zlo činiti, da se uče dobrim djelima, da pravdi teže, da ugnjetenome priteknu u pomoć, da pomognu siroti do pravde (Iz 1,11-17). Izaija i Amos kritiziraju prinosenje žrtava koje Izraelci prakticiraju bez ikakvih etičkih načela (Am 5,21-24). U skladu s tom novom slikom Boga jest i *nova slika čovjeka*: pročišćenje slike Boga vodi i pročišćenijoj slici čovjeka. Istinsko mje-

sto na kojemu čovjek može spoznati svoju vrijednost jest upravo pred Bogom. Bog je zainteresiran da se poveže s čovjekom, da ga čovjek spozna, da preko čovjeka djeluje i da se u drugim ljudima pokaže kao blagoslovna snaga. Osvještavanje čovjeka vodi iskustvu »paradigmatskog Čovjeka«, »Sluge Jahvina« koji u povezanosti s Bogom kao u duboku povjerenju i u potpunu osloncu na Boga usmjeruje svoj život prema drugome, prema nevoljnicima, bijednicima, grješnicima. Tako, proroci poniru sve dublje u središte čovjekove osobe i prepoznaju da će se u čovjekovu srcu nastaniti Božja riječ (Jeremija, Ezekiel, Deuterioizaija). Proroci govore o stvaranju novoga srca, pri čemu se novo srce shvaća kao središte njegove osobe; tu se u središtu čovjekove osobe događa nešto novo, stvara se novi čovjek.

U nastavku autor govori o moći i nemoći Božje riječi, o mesijanskim obećanjima. Sve to treba čitati, iščitavati, memorirati i učiti.

Pojedine proroke obradio je *vremenskim slijedom*. Najprije je obradio proroke 9. st. pr. Kr. Iliju i Elišeja (drugo poglavlje). Potom slijede u trećem poglavlju proroci 8. st. Amos, Hošeja, Izaija i Mihej. Obradio ih je više-manje po shemi: 1. povijesno-političko obzorje njihova djelovanja; 2. prorok kao osoba, 3. što je prorok htio navijestiti (teološka poruka), što je napisao (knjiga). U narednim je poglavljima, od četvrtog do devetog, obradio po istoj shemi proroke 7. i 6. st. pr. Kr. (Nahum, Habakuk, Sefanija, Jeremija), proroke u babilonskom sužanjstvu (Ezekiel, Obadija, Deuterioizaija), proroke u posužanjstvo vrijeme (Tritoizaija, Hagaj, Zaharija), proroka Malahiju (5. st.), Joela (4. st.) i Jonu (3. st.). U desetom su poglavlju obrađeni proroci koji su na granici proročkog pokreta i apokaliptike: *Daniel* (Dn 13 i 14 nisu kanonski nego samo deuterokanonski, to jest ne priznaju

ih Židovi i protestanti kanonskim spisima) i *Baruh* (deuterokanonska knjiga).

U *Bibliografiji* Lujić navodi tristotinjak autora i njihovih djela. Očigledno, autor se nije služio svim navedenim djelima, ali je dobro učinio da je donio u jednom popisu sva djela koja su važna za temu knjige (proroci). Među tih tristotinjak autora navedeno je i desetak *hrvatskih* autora, od kojih je Lujić naveo svojih dvadeset djela (gotovo u potpunosti), a od drugih je autora (B. Duda, J. Fućak, I. Golub, N. Hohnjec, V. B. Jarak, B. Odošić, A. Popović, A. Šoljić, I. Šporčić) naveo samo po jedno djelo, od C. Tomić dva djela, a od A. Rebića osam djela. Međutim, u tekstu Lujić pretežito navodi samo *strane* autore i njihova djela (na njemačkom, engleskom, francuskom, talijanskom), a vrlo rijetko *domaće* autore, pa ispada da daleko bolje poznaje strane nego domaće autore. Koliko sam mogao provjeriti u tekstu Lujić upućuje na djelo A. Rebića u *deset* bilježaka (najviše), na djelo A. Šoljića u dvije bilješke, a na djelo Odošića, Popovića i Šporčića samo u jednoj bilješci. Zanimljivo, Celestina Tomića nigdje ne navodi (ako sam ispravno provjerio sve bilješke). Dakako, ovo rijetko upućivanje na domaće autore i njihova djela nipošto ne umanjuje neprijepornu vrijednost Lujićeva djela, ali ukazuje na to koliko se mi stručnjaci biblijskih znanosti (i uopće teolozi) premalo osvrćemo na domaće autore (ili ih možda uopće ne čitamo). Ta je pojava u drugim našim teološkim stručnim djelima dapače takva da daje misliti.

Lujićevo je djelo »Starozavjetni proroci« neosporno izvanredno uspješno biblijsko udžbeničko djelo. Svatko tko proučava Sveto pismo, odnosno točnije starozavjetne proroke, služiti će se ovim djelom. Ono će ga uvesti u dubine proročke misli i uopće u bogati svijet biblijske poruke. Meni preostaje čestitati Boži Lujiću na uspješnom djelu i poželjeti da ga u tome slijede dru-

gi, osobito mlađi bibličari koji će stvarati slične sinteze biblijskih djela da bi se tako obogaćivala naša biblijska literatura. Djelo se lako čita, od prve se razumije poruka tekstova. Bilješke su brojne, ali ne opterećuju čitatelja. Ako bude tko poželio provjeriti stavove drugih autora iznesene u njihovim djelima, koja Lujčić navodi, moći će to učiniti. Poteškoća će biti u tome što do najvećeg dijela tih navedenih knjiga, monografija, komentara, leksikona, članaka u časopisima, na koje Lujčić upućuje, čitatelj neće moći doći (pa niti pomoću računalne svjetske mreže). Treba živjeti, studirati ili raditi u jednom od velikih europskih sveučilišnih gradova.

Adalbert Rebić

Anto POPOVIĆ, *Biblijske teme. Egzegetsko-teološka analiza odabranih tekstova Staroga i Novoga zavjeta s Dodatkom, KS, Zagreb, 2004., 367 stranica.*

Kao što sam naslov kaže, radi se o izabranim egzegetsko-teološkim radovima, objavljenima u različitim časopisima i zbornicima posljednjih desetak godina.

Knjiga se sastoji od pet tematskih cjelina. Prva tematska cjelina posvećena je *Starome zavjetu*. Sadrži pet članaka: 1. »Biblijska prapovijest. Univerzalnost teme i originalnost poruke«. Rad je objavljen u *Biblija danas* VIII (2003) 5-10; 2. »Sloboda i grijeh. Prijestup u knjizi Postanka 3,1-7«, objavljen u *Bosna franciscana* 10 (1998) 59-73; 3. »Vapaj prolivene bratove krvi« (Post 4,1-16)«, objavljen u *Bosna franciscana* 2 (1994) 59-73; 4. »Molitve protiv neprijatelja. Analiza 'osvetničkih' psalama kroz prizmu Ps 58«, objavljen u: *Spe gaudentes* –

U nadi radosni. Zbornik (ur. Lj. Maračić) u povodu 80. rođendana fra Celestina Tomića, Zagreb, 1997., str. 343-364; 5. »Spasenje po cijenu 'najveće nepravde' (Iz 53,4-7)« u *Biblija danas* VI/21 (2001) 8-10.

Tri članka u ovom dijelu obrađuju izabrana pitanja iz biblijske prapovijesti, vezana uz biblijsko izvješće o stvaranju svijeta, o prvoj kušnji i padu u grijeh, o odnosima Kajina i Abela. Vrlo ozbiljna i teška pitanja obrađena su jednostavno, populistički, pastoralno, kako bi ih i obični čitatelji mogli razumjeti. Naime, časopisi *Biblija danas* i *Studia franciscana* namijenjeni su širokom krugu čitatelja koji se interesiraju za svijet Biblije.

Budući da se radi o vrlo vrijednim člancima, bilo bi dobro da je uz svaki članak naveden i kratki sažetak, ili barem zaključci, koji slijede iz obrađene teme. To bi koristilo čitatelju da se brzo može opredijeliti koji će članak čitati prije a koji kasnije. Radi se naime o izabranim radovima koji nisu međusobno povezani pa se mogu čitati na preskok, po svom slobodnom izboru.

Tu je autor uz brojna djela stranih autora ukazao u nekoliko bilježaka i na djela naših autora: A. Rebića (knjiga *Stvaranje svijeta i čovjeka*), C. Tomića (knjiga *Prapovijest spasenja*, Psalmi) i B. Dudu (članak *Imprekativni psalmi*). Međutim, i drugi naši domaći autori pisali su u svezi s tim temama. Dobro bi bilo navoditi što više djela domaćih autora, dakako ako ih ima. Naši će čitatelji lakše moći posegnuti za knjigama i časopisima, objavljenima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, nego negdje daleko u inozemstvu.

Druga je tematska cjelina posvećena *Novom zavjetu*. Tu je sabrano *sedam* članaka, od kojih pet članaka obrađuju evanđelja, a dva članka djelovanje i nauk apostola naroda Pavla. 1. »Učenici u Markovu evanđelju. Od prvih poziva do ponovnog poziva nevjernih učenika«, objavljeno u *Verbi*